ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
ԵՒ ԴՐԱՄ
ՂՐԿԵԼՈՒ ՀԱՍՑԷ
M. BENIARD.
22, Ormiston Road,
Shepherd's Bush.
London, W. [Angleterre]

Ամեն բան ժողովրդի միջոցով, ժողովրդի կամքով եւ ժողովրդի համար։

Իւրաքանչիւրի եւ ընդհանուրի հաւասարապէս բարեկեցիկ կեանք—ահա՛ ճշմարիտ ազատութիւն։

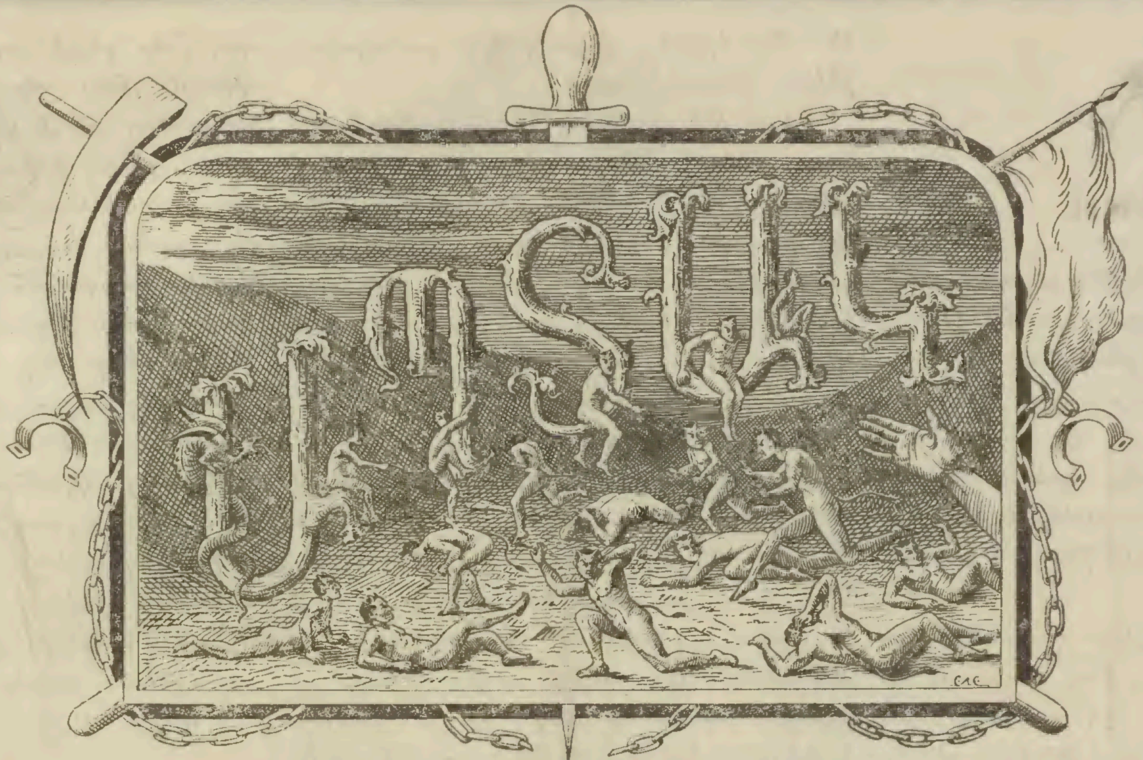

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
ԱՄԵՆ ՏԵՂԻ ՀԱՄԱՐ

ՏԱՐԵԿԱՆ	5	Ֆր.
ԿԷՍ ՏԱՐԻԱՆ	3	„
ՄԻ ՀԱՄԱՐԸ	½	„

Ժողովուրդ, դու ինքդ միայն կարող ես ձեռք բերել քո ազատութիւնը։

Արեան ճանապարհ—ահա՛ ազատութեան ճանապարհը։

Ժողովուրդ, մի աղերսիր, այլ պահանջիր եւ ձեռք բեր։

ԵՐԳԻԾԱԲԱՆԱԿԱՆ-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ | ԼՈՆԴՈՆ | Nr 5. ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 5. Nr | 1895 | ՄԻԱՄՍԵԱՅ

Կ. ՊՈԼՍԻ ՄԵԾ ԵՒ ԱՐԻՒՆԱՀԵՂ ՑՈՅՑԸ.

ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ՀՐԱԲՈՒԽԸ ԺԱՅԹՔԵՑ.

ԿԵՑՑԷ՛ ՑՈՅՑԸ.

Հնչակեան սուրբ կոչին անգամ փայլեցաւ Հրէշների մայրաքաղաքում: Թիւրքական կառքը նորից ոտնակոխներ յօշոտելուց կը Ազատէին: Ընդունա, այդ փառաւոր գազանների այսօր մի քիչ էլ աւելի արժանացան ջէնտէլթին, մեր արեան ծովում խեղդվելով: Մենք էլ... Մենք էլ արժանանում ենք մեր ջէնտէլթին — Ազատութեան:

Ինչ. գոռոզ միապետը դողում է, նա ասպարէզի մէջ է: Բա՛հ, ինչ ծաղր. չէ՞ որ մենք նրա ռայան ենք, չէ՞ որ մենք նրա ստրուկն ենք: Ինչ. յեղափոխական շանթը երեքտակամութեամբ է յղել Սատանային ու Հայաստանը: Բայց չէ՞ որ դրանք կուտակվեցաւ ու պայթեց հէնց իրան բռնապետի սրբազան ոտքով: — Նա ազատում է մեր զգուշութեան ոչ միայն իբրև հայի, այլ և իբրև մարդու: Դէհ, միւսից էլ ստանում է շարունակ հակահարուած. Ցոյցով նա այն տեսաւ խիստ և ուժգին կերպով: Էհ, ինչ. Սուլտանները գիտութեամբ չեն մտածում, որքան էլ փնտրում կոտորում են այն:

Էհ, զարգէ՛ր հրէշներ, մեր կեանքի վրայ բռնացողներ, դուք տեսել էք դուք դաշ-շել էք մեզ: Կեցցէ ցոյցը. նա յեղափոխական ուժի այն պատկերն է, որ ունեցում են մեր երկրից փայլեցնողների բռնակալութեան համար այդը:

Երբ Թիւրքական հեծելազօրները և անկուշտ ոստիկանները սրերով ու կրակով կատաղաբար խուժեցին հայերի վրայ, այս վերջինների յանկարծ տիրեց մի սուրբ ոգևորութիւն. և յեղափոխական ժողովրդի կուրծքն ուռելով, արձակեց մեծաձայն՝ Կեցցէ Ազատութիւն, թող ընկնի բռնութիւն:

Կեցցէ Ցոյցը:

Մի կողմ բռնութիւն, միւս կողմ յեղափոխութիւն. մի կողմ բիրտ ույժ, միւս կողմ սուրբ իրաւունք: Ինչ կռիւ, ինչ ճակատամարտ: Եւ ամենքը լողում են արեան, կրակի մէջ և ատրճանակի հնչիւններում: Ո՛հ, չենք ուզել լինել այն փախուստ միապետի տեղ, որ չէ համարձակվում դիմադրել իր սարկի ամէն քին, որի թոյնն այսօր փչում է մարդկային հէկատօմբներ, կոտորածներ անել Հրամայող շղթաներում: Բայց իր կատաղութիւնն իր պատասխանն է դատում, այդ բանում, որ նա ինքը կազմակերպ է: Ընկերը, որ լցում են նրա ատելը և նրա թուքը կուլ տալիս, փարատվում են նրա կատաղութեամբ և մեր հերոսների արիւնն է հոսում դէպի այն, գլխիկներին են թափվում: Այո, բայց մեկ ամբողջ ժողովուրդ է, որ կեանք է առնում այդ մահերով, որ վերածնվում է այդ անկումներով:

Կեցցէ Ցոյցը:

Նա մեզ բացում է նորանոր ճանապարհներ դէպի ազատութիւն: Աւելի ենք սիրում լինել բոլորս, քան ստրուկ, խորտակուած մահի դէմ, քան լինել ստրուկ, դուրս փախել մեր կեանքի արդարացից բռնութեան տակ, քան կառավարել ատրոս ձեռքերի դաժանագին ճիրաններով, որ պատռում են մեր երակները և քամում մեր կենդանական ամենայն արիւնը:

Եւ մենք չենք դադարել տալ ուժգին ապտակներ բարբարոս Թիւրքին. մեր ձեռքի մարմաջումը դեռ անցնելիք չունի: Եւ եթէ ունենայինք միլիոնաւոր ձեռքեր և նրանցով միշտ ապտակէինք մեր փախուստ թշնամուն, դարձեալ չէր անցնի նրանց մարմաջումը, թէկուզ մեր արեան հեղեղների գնով, որոնք պէտք է լուան ու սրբեն հայութեան վրայից ստրկութեան կեղտը:

Կեցցէ Ցոյցը:

ԱՐԻՒՆԱՀԵՂ ՑՈՅՑ.

Հնչակեան Յեղափոխական Կուսակցութեան նախաձեռնութեամբ, առաջնորդութեամբ ու գործադրութեամբ Սեպտ. 30 — 18-ին Կ. Պօլսում տեղի ունեցաւ մի մեծ ու արիւնահեղ Ցոյց Բ. Դրան և պատրիարքարանի առջև միաժամանակ: Թիւրք ոստիկանութիւնն ու զօրքը յարձակվելով, առաջացաւ նրանց և հայերի մէջ արիւնահեղ ընդհարում: Բազմաթիւ սպանված և վիրաւորված: Բազմաթիւ ձերբակալութիւններ հայերի մէջ:

ԱՐԵՒԱԾԱԳԻՆ

ԻՐԱԿԱՆ ԱԿԱՆԱՏԵՍ

ՆՈՒԻՐ ՏԻԿԻՆ Մ. Ն...ԻՆ

(Շարունակութիւն) [1]

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍ

VIII

Խուրշիդը խորամանկ ժպտալով ժպտաց և գլուխը շարժեց. նրա ժպիտը համաձայնութիւն էր նշանակում, հետևաբար մեր էֆէնդիների խորտակումը դոհ մնալով ուղղվեցաւ դէպի իր պաշտօնատեղին:

Դէպի ջէնիթ բարձրացած արևը սկսել էր աւելի և աւելի այրել: Ծառերի վրայ մի տերև անգամ չէր շարժվում. մթնոլորտը լցվել էր մի տեսակ մեղուների միօրինակ բզզոցով: Բանտի բակում, բաց երկնքի տակ մինը միւսի վրայ նստոտել էին 60-ից մինչև 70 անձեր. նրանց մէջ կարելի էր տեսնել ամեն կարգի և արհեստի անձնաւորութիւններ — բժիշկ, ուսուցիչ, ուսանող, ոսկերիչ, փաստաբան, արհեստաւոր, կառապան և այլն, և այլն: Բաց օդի մէջ, այրող արևի տակ նրանք խանձվում էին. շատերը «արեւադարձ» չը լինելու համար հանել էին իրանց վերարկուները և գլուխների հօրայ գցել, շատերն էլ թաշկինակներ էին փաթաթել իրանց գլխին: Բանտի երկու կողքերում գտնվող շէնքերի պատուհաններից լսվում էին շղթաների ձայներ. երբեմն-երբեմն փոքրիկ նեղ լուսամուտներից տեսնվում էին յուսահատ և գունատ դէմքեր, արտասուքից կարմրած և ուռած աչքեր:

Բանտի դիմացը գտնված կառավարական շէնքի սրահի դուռը բացվեց և ոստիկանների վրայ երևան եկաւ մի պաշտօնեայ. նա մի կարճ ժամանակ դիտեց իրար վրայ ոչխարի պէս խռնված բազմութեան և նրբին գոհունակութեան զգացածի պէս սկսաւ իր կարճլիկ մօրուքը շոյել. ապա թող տվեց իր ձախ ձեռքով բռնած պաշտօնական սուրը և սալայատակի վրայ չխկ-չխկացնելով, սկսաւ ոստիկանների վրայ երթևեկել: Տեսնելով բազմութիւնն արևի տակ, նա մի տեսակ վայրենի հաճոյք էր զգում: — Ահա, ասում էր նա ինքն իրան. ես իմ կամքի և քմահաճոյքի համեմատ կարող եմ վարվել սրանց հետ. նրանց ճակատագիրն իմ ձեռքումն է, իմ մի հրամանից է կախված նրանց արձակվիլը և կամ շղթաների տակ կաշկանդվիլը: Այդ խորհրդածութիւններով յափշտակված՝ նա այնքան մեծ ու բարձր էր երևում ինքն իր աչքին, որ հպարտութիւնից ուռչում, փքվում էր: Այդ դրութեան մէջ մի քանի արհամարհական ակնարկներ գցելով սրահի բազմութեան վրայ, մտաբերելով նրանց տխուր տանելու «շնորհքը» տնել:

— Համիդ, կանչեց նա:

Բանտի դռան շուքի տակ նստած և շողի ազդեցութիւնից թմրած մի ոստիկան ծուլաբար ոտքի ելաւ, վերցրեց իր մօտ դրված զանազան հրացանը ու մի քանի անգամ ձգվելով և յօրանջելով, դէպի ոստիկանապետն առաջացաւ:

— Համիդ, կոչեց այս վերջինս, տեսնելով ալշած ոստիկանին, որտեղ ախտաւորը ձի կայ:

— Ախտաւորը, աչքերը շփեց ոստիկանը, ո՛չ, չաուշ էֆէնդի:

Սեւեռն դեռ դուռը բաց արա:

Համիդը հնազանդվեց:

— Օսման, ձայն տվեց պաշտօնեայն մէկ ուրիշ ոստիկանի:

Օսմանն էլ իր կարգին քնել էր բանտի բակի դռան միւս կողքին. քնից կարմրած աչքերը բաց արեց և առաջին գործը եղաւ իր բերանումը բոյն դրած ճանճերի մէկ ահագին բանակ ցրվել, յետոյ նշմարելով իր պետին,

— Բույուրուն, չաուշ էֆէնդի, ասաց և ոտքի բարձրացաւ, տակս բաց կրծքից ձեռքը ներս կոխելով, սկսաւ լողը քորել:

— Օսման, այս գնդակներին ախտը տար, ասաց նա և մի մեծ թղթի կտոր դուրս քաշելով իր գրպանից, Օսմանին տվեց և հրամայեց, որ ախտը տանելուց անմիջապէս վերջ այդ ցանկի համեմատ Մութեսարրիֆի սենեակը բերէ նրանց:

— Եաւ, չաուշ էֆէնդի, ասաց Օսմանը և հրացանը վերցնելով դէպի բանտը գնաց, իր քթի տակից ինչ որ Թիւրքական հայհոյութիւններ մրթմրթալով:

— Աստղ գնացէք, է, ինչ բանի էք սպասում, ասաց նա կէս խեղդված ձայնով հայերը հասած դրան շէմքի, խընդըր-բէօրէքներ, հանգիստ չը մնացողին վիճակն այսպէս է:

Տխուր ամբոխն առաջացաւ:

Զը նստած ախտի ազքի սանդղի համի և վխտաց ճանճերին, որից նրանք իրանք իրանց մէկ ոտքն բարերարդ էին համարում, որ ազատվել էին խաշող արևի ճառագայթներից

Լցնելով նրանց ախտի մէջ, Օսմանն իր մէրկ ծոցից դուրս քաշեց թղթի կտորը, մէկ այս, մէկ էլ այն կողմ դարձրեց և ոչինչ չը հասկանալով, կանչեց Համիդին և խնդրեց, որ կարդայ և նրա վրայ եղած կարգով ուղարկէ բանտարկեալներին:

IX

ԱՐԴԱՐ ԴԱՏԱՍՏԱՆ

Մերտացում բոլորովին ուրիշ բաներ էին տեղի ունենում: Բոլոր պաշտօնեաներն իրանց առօրեայ գործերը թողել և Մութեսարրիֆի պաշտօնատանում մէկ ընկուզեայ մեծ գրասե-

---

1) Տես «Հնչակի» առաջին տարի Nrs 7--12. եւ երկրորդ տարի Nr 1--4.

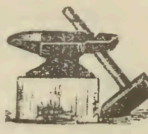

ՄԵԾ ՑՈՅՑԸ.

Այս ի՞նչ է, պայթեցաւ ինչպէս շանթ բոցեղէն
Ամպերի խորքին մէջ. որպէս գիծ հրեղէն
Լոյս էր նա ծրագրի հայ խաւար աշխարհին,
Աղմուկ էր նա բարձր, աղաղակ աշխարհին:
Որ ցնցում անտակ օրհնութեան զարկով
Ժողովրդեան վտիտն դուրս բերաւ բաց շարքով
Մարտական դաշտն ընդդէմ բռնութեան այն խօսով:
Նա Ցոյցն էր, մեծ Ցոյցը,
Որ կրակ, սուր արտով
Մեր խորքին հնչեցուց:

*

Ծեր նաւեր, խիստ պատից ապաստան գտ ասպետն,—
Եղարդու, նախարար, զինուորներ ու սօֆտան.
Որ արեան ծովերին մէջ լողան կեանքերով,
Որ կանգնէք բարձր խօսիցն անոնց դիակներ....
Եւ շղթայ պալատին մէջ նստած միսիկին
Որ ցնցուէր կեղեքիչ ապառանն սատանային
Եւ զգար. որ հայերն խեղդեն բոց ու հրով:
Կեցցէ Ցոյց, մեծ Ցոյցը,
Որ կրակ, սուր արտով
Մեր խորքին հնչեցուց:

*

Յանկարծ փոքր ննջից, փող յեղափոխական,
Շանթի պէս պատուից օդն շրջելով ամպական,
Միշ եղաւ մէկ անեղ եւ խաւարից ամէն բան:
Օդին մէջ եկեցաւ Սասունցի արբանեակն.
Կայծեր ճեղքեցաւ, արիւնը դուրս յորդաց—
Արշաւանքն խորտակած եւ հայերն շատ մարմնած,
Մինչ բարձր էր ապստամբ նոր դրօշն իր թռցով...
Կեցցէ Ցոյց, մեծ Ցոյցը,
Որ կրակ, սուր արտով
Մեր խորքին հնչեցուց:

ԽՆՁՈՐ.

ՀԵՑԿԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐՆԵՐ.

Դ.

ՀԱՅ ՕՐԻՈՐԴՆԵՐՈՒ ՄԷՋ.

Կ. Պոլսոյ հայ օրիորդները խրախճանքի մէջ են. մ օ տ ա յ ի անունն է որ զիրենք բռնած. նոքա կը մտածեն ու կը խորհրդակցին:

—Մե՛նք գաղափար ունի՞նք եւրոպացի ու ամերիկացի կանանց զգեստներու տարազին վրայ. ունինք ա մ ա զ օ ն, փ ր է ն ս է ս, ծաղկազարդ ու գեղեցկաձեւ գլխարկներ, ունինք փարիզի վերջին մ օ տ ա յ ի ն համեմատ փքուցուածք օգապարիկի նմանող թեւեր, ունինք նաեւ ճ ա- ք ո ն — զի այս ա ռ ա ն նորութիւն մ'է: Բայց, մենք որ ազգասէր աղջիկներ ե՛նք, կը պաշտենք մեր ազգը, մեր հայրենիքը, ինչո՞ւ չունենանք մեր ազգային մ օ տ ա ն: Մենք պէտք է Սասունցի կանանց պատիւ մը ընենք մեր վերջին նորաձեւութեան անունը դնելով Ս ա ս ո ւ ն և ձիշդ անոնց տարազը հագնելով:

—Այո, մի՛ մը գիտնայինք Սասունցի կանանց հագուստին տարազը...

—Անցած օր լսեցի որ, կը յաւելու ուրիշ օրիորդ մը — Սասունցի կանայք երկայն սպիտակ լաչակ մը կառնեն իրենց գլուխը որուն երկու ծայրը իրենց ետեւէն կերկարին մինչեւ ծունկներէն վար:

—Այո, սա մեր փ ի շ ե ւ ն ե ր ը քիչ մըն ալ երկայն ըլլայինէ չէր ըլլար, կ՚ըսէ միջէ ուրիշ օրիորդ մը անձկագին:

—Ես ալ լսեցի որ անոնք մը կապուտակ խատուտիկ գօտւոյ կը կապեն, զոր իրենք կը գործեն ու կը ներկեն և անոր առջեւը մէ-

զար է եղեր:

—Մեղա՜ր. սոսկալի բառ. այդ չեղաւ, ես այդ բառէն կը վախնամ. ուրիշ բան մը փնտռելու է. անոնց ք օ ս տ ա մ ի ն, ժ ի ւ փ- ին վրայ բան մ՚ չէք գիտեր.....

Դժբախտաբար շատ պիտի երկարէր այս աղգասիրական պարզամտութիւնը. բարեբաղդաբար կամ դժբաղդաբար հայ կիներէն ոչ մէկը և ոչ ալ Կ. Պոլսեցի էրիկ մարդ մը երբեք պատիւ ունեցած էր անձամբ տեսնելու Սասունցի կին մը, որ անոնց հագուստին ու կապուստին վրայ տեղեկութիւն ունենային. Ճարահատեալ որոշեցին այդ մասին հեռագրաւ հարցում մը ուղղել "Ցարադ-ի" խմբագրութեան:

Վերջին պահուն անխորհրդապահ օրիորդէ մը լսեցի թէ "Ցարադ-ի" խմբագրութիւնը հետեւեալ կերպով պատասխանած է այդ աղգասէր ու պճնասէր օրիորդներուն, որոնք շէկնէր ու կարմիր են այս անակնկալ պատասխանին վրայ:

"Սասունի վերջին մօտան. կիները գլխաբաց, մերկ ու բոբիկ են այս պահուս:"

* * *

Ե.

ԱՆՁՆՈՒԷՐ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆԻ ՏԻՊԱՐ ՄԸ.

Ո՞վ կըսէ թէ հայ ժողովուրդն աղքատ է անձնուէր մարդեր ունենալու կողմէ. անձնուէրներու լեգէոններ կան:

Դեռ երէկ տեսայ մարդ մը որ կըսէ՛ր. "Ես ուխտած եմ ցմահ ծառայել հայ յեղափոխական ս. գործին. ահա այս պատճառաւ, այսինքն գործին ծառայելու համար՝ պատրաստ եմ ղոհել հանգիստս, մեկնիլ Ցաճկաստանէ և գիմել ուր որ պէտք ըլլայ Ռումանիա, Պուլկարիա, Աթէնք, Փարիզ, Լոնտոն, ի հարկին Ամերիկա, վերջապէս ամէն տեղ, բացի Ցաճ-

---

գանի շուրջն էին բոլորվել: Նրանք աչքի էին ընկնում իրանց խոշոր համերէ փէսերով, որ մինչեւ իրանց ականջներն էին հասնում և իրանց միակերպ խուզված կարճիկ մօրուքներով, որ մի քանի տարիներից իվեր երբ նոր մտա Կ. Պօլսից գաւառներն են բերել երկար տարիներ մ ա ք է յ ի ն ո ւ մ խաչարարի. ձիազարդմանը. զաւեշտի եւ ուրիշ տեսակ արհեստով պարապվող ապա պալատական հարէմ համաճիների միջոցով միւթասարրիֆութեան, գայմադամութեան և ուրիշ պաշտօնով ու տիտղոս երով գաւառներ ուղարկված քաղցած բէկ էֆէնդիներ: Միւթասարրիֆը, Մուստաֆի Ըսմանմին (հարուստ դատախազ), Մուավին, Մուսաթափթըշը, Բաշ-քեաթիբը, ոստիկանապետ Պէյի Խուրշիդը և ուրիշ զինւորական ու կառավարական պաշտօնեաներ նստած ուրախ-ուրախ խօսում էին, մեծ ախորժակով ղահվէ խմում, ամենք իրանց նարգիլէները կլկլացնելով ծուխը դուրս փչում, ամենք ընտիր ծխախոտ էին ծխում և իրանց ներքին գոհունակութիւնն արտայայտելու համար իրանց պեխերը ոլորում: Խօսակցութեան նիւթն էր գանգատներ օրի զինւորութեան դէմ: Սեղանի վրայ դրված կային մի քանի մեծ ու փոքր ծրար թղթեր՝ գանված ձերբակալված հայերի վրայից: Նրանց մի մասը հայերէն խմացող մի թիւրք գրագրի էին տվել թարգմանելու և նրանց մէջ գտնված փտտակար կէտերը նշանակելու: Այս ու այն էֆէնդիների առջեւ և սեղանի կենտրոնում երեւում էին թանկագին կրեղէններ, ոսկի և արծաթ ժամացոյցներ, օղեր, ապարանջաններ և կանանց ու տղամարդկանց վերաբերեալ զարդեր:

Միւթեսարրիֆն իր ձեռքը դրած մի քանի ծրար թղթերի վրայ՝ այդ թանկագին իրեղէններն աչքի տակից անց էր կացնում:

—Այդ ժամացոյցը, ասաց նա, ցոյց տալով մէկ անգլիական ոսկեայ ժամացոյցի վրայ, շատ ընտիր ապրա՛նք է երեւում... որտեղի՞ց էլ կարողանում են այդպիսի իրեղէններ ձեռք գցել, երբ զարմացու նա և յետոյ սկսեց իր թամբարուի ծուխից գեղնած պեխերը ոլորել լո՛ւ աչքերը յառված ժամացոյցի վրայ. կարծես նա կախարդված լինէր գեղին մետաղի ազդեցութիւնից:

—Մինչեւ անգամ ջըհուդներից վարպետ են սրանք, փաշա էֆէնդի, միջամտեց Խուրշիդը, սատանային հետ կարող են աաուսար անել և խաբել, եթէ հարկը պահանջէ՝ կարող են ջա հ ն է մ ի ց կրակ դուրս բերել: Նրանք մինչեւ Ամերիկան, Չինամաչին (Չինաստան) ու Հինդուստան են գնում, այն տեղի մարդկերանց խաբում և տակ գնում: Ես այդ ժամացոյցը գտել եմ մէկ երիտասարդ գեաւուրի վրայ, որ Ամերիկա էր վերադառնում և գլուխը շափկա դրած ունէր:

—Շափկա ունէր, բացականչեցին բոլոր պաշտօնեաները, օձից խայթվածի նման իրանց տեղերից վեր թռչելով:

—Հա՛յ էր, հարցրեց Միւթասարրիֆը:

—Բէլի, էֆէնդըմ, պատասխանեց Խուրշիդը, գեաւուր էր և քիչ էլ կօմէդիաչիի դէմք ունէր, բայց ես իրան մի լաւ դաս տվեցի. նրա վզակոթը շատ կարիլ է մինչեւ հիմա ուռած կը լինի: Շափկան հասարակաց աղբանոցի մէջ գցեցի՛նք և իրա գլխին մի լիրայի մի փառաւոր ֆէս դրինք և մէկ լիրա էլ տուգա՛նք վերցրինք, գեա տալիք տուգա՛նքներից զատ: Ես նրան բանտի մի գեղեցիկ սենեակում, առանձին տեղ պահել եմ նա այժմ քէշիշի էշից էլ աւելի խելօքցած կը լինի և իր օխտը պորտին վրայ ուխտած, որ մէկ էլ՝ իր գլխին շափկա չի դնէ:

—Հա՛, այդպէս, հա՛, այդպէս, կրկնեց Միւթասարրիֆը, մի քանի անգամ ամբողջ թոքով շունչ քաշելով և հանդստանալով, „Դեօվլէթ խըբեանէթինը“ կայսերական երկիրը „ֆէսաթի“

տալերինից բաւական չէր, այժմ էլ գեաւուր փրէնկների շափգաներով մտնել էք աշխատում: Հը՛մ, սպասեցէք և ձեր հասակը կը չափե՛նք մեր օրից... սպառնաց նա, յետոյ մէկը միւսի ետեւից նարգիլէն կլկլացրեց և ծուխը ամպի նման դուրս փչեց:

Մի ժամանակ լռութիւն տիրեց. շափգայի խնդիրն ամենքին վրդովել էր:

—Ես անպատճառ ուզում եմ այդ ժամացոյցը վերցնել մեր Արուզի համար, խզեց լռութիւնը Միւթասարրիֆը, վեր առնելով ժամացոյցն իր տեղից և նրա մէջի թարերը քըննելով. սա իսկապէս շատ լաւ կը սազի նրան. Բայրամի ընծայի համար, ճիշդն ասած շատ պէտք է չարչարվէի:

—Երբեմն մարդ ինքը բաղդի ետեւից է վազում, երբեմն էլ բաղդն ինքն իրան մարդուն է գալիս, ասաց Բաշ-քեաթիբը, ձեռքով կշռել աշխատելով ժամացոյցի ոսկեայ շղթայի ծանրութիւնը. այդ բանն արտասանեց նա քիչ տխրած ձայնով, որ իրան չէր վիճակվել տիրանալ թանկագին առարկային:

—Արժեմ ամենաքիչը 25 լիրա կարժենայ, ասաց Միւթասարրիֆը:

—Գնի մասի՛ն էք մտածում, փաշա էֆէնդի, միջամտեց Խուրշիդը. ես ձրի համաձայնեցնելը և մի բան էլ վրայ առնելն իմ պարտքս եմ համարում, դրա համար պահպան տեղ գուք ձեզ նեղութիւն մի տաք:

Պաշտօնեաների խորաքանչիւրն իր ձեռքը մի-մի իրեղէնի վրայ դրեց Բայրամի հէտնէի (ընծայի) համար...

Աշտի սենեակից ներս մտաւ մէկ անձ եւ գլուխ տվեց:

—Կարդացիր ամենքն էլ, Սիւլէյման, հարցրեց փաշան:

—Այո, բէկ էֆէնդի, պատասխանեց Սիւլէյմանը: Նրանք ինչ-որ հասարակ նամակներ են, իսկ այս ծրարի ամբողջը սէնէդներ

ԱՆԳԼԻԱՆ. — ՈՒԶՈՒՄ ԷԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐԸ ՔՆԱՑՆԵԼ…
ԲԱՅՑ ԱՅՍ ԱՆԻԾՎԱԾ ՀԱՅԵՐԸ ՆՈՐԻՑ ԿՐԱԿ ԳՑԵՑԻՆ ԳԼԽՍ…

կ ա ս ա ա ն է ու Հ ա յ ա ս տ ա ն է… Ես կը գրեմ, կը կարդամ կը խօսիմ, ո՛չափ որ ուզեմ: Ա. գործին սիրոյ՝ համար կը ճամբորդեմ շոգենաւով, շոգեկառքով, եթէ կուզէք՝ հեծելանիւով այ, վերջապէս ամէն բան կ'ընեմ…„

Բայց, խնդրեմ, պարոն, ընդհատեցէք ձեր գոհողութեանց և անձնուէր ծառայութեանց անսպառ շարքը. տեսնենք ուր կերթաք… Միթէ Եւրոպա, Ամերիկա և այլ՝ հայեր չը կա՞ն ո-րո՞ք առանց ձեզ պղտոր յաջողութիւն պատճառելու կարող են ընել ի՞նչ որ դուք կատարելիք. միթէ արտասահմանի մէջ բաւական ո՞չ, ինչ կըսեմ. բաւականէն շատ ուսեալ խօսողներ, գրողներ, երթեւեկողներ չը կա՞ն. միթէ չը կա՞ն արդեօք, ազատ հողի վրայ, հըռկայական մարմիններ խոշոր-խոշոր անուններով, որոնք՝ ճիշդ ձեզի պէս պէտք չեն զգար Հայաստանի մէջ գործ և գործողներ ունենալու, բայց ունին անհագին պաշար մի խօսքի, ահագին մթերք մի գրելու և լիզէան մի գումարներու, որ հայրենասիրական նոր աշխարհներ կը փնտռեն… Հայաստանէ դուրս: Բայց խօսք, Հայաստանն է որ պէտք ունի հայ գործիչներու և ոչ թէ Ամերիկա կամ Չինաստան:

ԽԱՅԹՈՑ.

և փոխչաներ են (մուրհակներ ու փոխանակագիրներ), որոնցից շատերը փուլ (թղթադրամ) չունեն:

Այդ վերջին պարբերութիւն ուրախութեամբ փայլեցրեց բոլոր նստողների դէմքը. ուրեմն նրանք գտել էին այն, ինչ կազմում է թիւրք պաշտօնեաների հոգին. փոխչաներ, մուրհակներ, փող… Բաշ-քեաթիբը Միւլէյմանից ստանալով այդ թանկագին ծրարն արդէն բաւկրել էր գրամի գումարը հաշվել մի կտոր թղթի վրայ երկար ժամանակ մտածելուց վերջ,

—750 լիրա, ասաց նա ուրախութեամբ, ձեռքը ձեռքին խփելով:

—300-ը դատարանին. մնացածն իրանց, ասաց փաշան:

—Ճիշտ այդպէս, մէջ մտաւ Մուդդաի-Ումումին, հարիւրից աւելի արդէն օրէնքն է որոշագրում, հարիւրից աւելի տուգանք պէտք է վերցնել, նորից օրէնքի համաձայն:

—Ահա այդ նամակների շատերն էլ փուլ չունեն, իրանց թէզքէրէներն էլ կանոնաւոր չեն, մի քանիսինը մօտ զէ՛նք է բռնել, այդքան աժան ազատուելու համար թող գնան փադիշահին արեշտութեան համար աղօթք անեն, յարեց Միւսթանդըգը:

Բոկի դուռը բացվեց. հրացանը ձեռքին ներս մտաւ մի ոստիկան և մօտենալով ոստիկանապետ Խուրշիդին,… բերինք, չավուշ էֆենդի, ասաց նա:

—Բոլորը մէկից ներս բերէք, հրամայեց Միւթասարըֆը:

Ստուար թւով մի բազմութիւն իրար ետևից շարված՝ կարգով ներս մտան: Բոլոր նստողների էլ ուշադրութիւնը նրա՞ց վրայ դարձաւ: Պաշտօնեաների իւրաքանչիւրը սկսաւ առանձին-առանձին աչքի տակից անցկացնել նրանց, թէ որ մէկից դեռ կարող էր աւելի խողա պատառ պոկել:

Իր բազկաթոռի վրայ ծալապատիկ ունքվելով, քիթն ու մօուքն իրար խառնած և իր ձայնին սպառնական երանգ տալով, փաշան ոխերսաւ մի խօսք տալ "փէսատներին":

—Դուք շնորհակալ եղէք, ասաց նա, որ այժմ շղթաների տակ չէք գտնվում ձեր միւս մի քանի ընկերների նման, որո՛ք "գէօվլէթ խըյանէթիներ" են դարձել և "փէսատ բաշի" են ճանաչվում: Ձեր յանցանքներն էլ թէև ծանր են, բայց օրէնքը նրանց համար տրամադրում է դրամական տուգանք: Մենք երկար ժամանակ չէինք կարող ձեր գործերով զբաղվել, մանաւանդ այս շոգին, որ կարելի է արևի տաքութեամբ հալվել խաշել: Միևնոյն ժամանակ դուք պէտք է բարեբաղդ համարէք ձեզ, որ դատարանը, ի նկատի ունենալով ձեր յանցանքի թեթևութիւնը, արդէն իր վճիռը որոշեց կանխապէս: Դուք պէտք է տաք 300 լիրա տուգա՛նք նախ՝ ձեր առանց փուլի եղած սենեդների, երկրորդ՝ ձեր թէզքէրէների համար, երրորդ՝ այն զէ՛նքերի համար (մատնանիշ արեց նա մի քանի ռէվօլվէրների վրայ), մանաւանդ այս վերջիններիս համար մենք իրաւունք ունենք պահել ձեզ երկար, բայց դուք աղօթեցէք, որ արժանանում էք սուլթանի անսահման գթութեան և շնորհքին եւ այսպէս 300 լիրայով աժան էք պրծնում: Այժմ այդ փոխչաներից մի քանիսը փոխանցելով, կը յանձնէք դատարանին, իսկ սակի միւս մասի տեղ այդ լիրեղէնները կը թողնէք այստեղ: Ուրեմն հիմա ազատ էք, ասաց նա և յետոյ դառնալով Գէլի-Խուրշիդին — Սրանց կը տանես Նիւֆուս դայիրեսին և իրանց թէզքէրէները "դայդ" անելով, կը յանձնէք:

ԼՕՆԴՕՆ ,,ՀՆՉԱԿԻ" ՏՊԱՐԱՆ.

Ձերբակալվածների կողմից ոչ մէկ առարկութիւն չը լսվեցաւ: Նրանք առաջուց գիտէին թէ ինչ էր սպասում իրանց դատարանում, գիտէին նաև թէ ինչ վիճակի էին ենթարկվում համարձակախօսները. Նրանք եկել էին բանտի կողքից, զնդանի տակից, ուր սակայն տանջանքների և ծանր շղթաների տակ տանջվում էին իրանց ազգակիցները. միշտ անգամ շատերն ուրախ էին, որ "աժան ազատվեցան":

Ազատված բազմութիւնը դուրս ելաւ:

Սէրայի բակում ոստիկանապետ Խուրշիդը նրանց բաժանեց իրանց թէզքէրէները և այդ "բարիքի" համար նա մի-մի մէջիդ "բագշիշ" (վարձատրութիւն) ստացաւ իւրաքանչիւրից: Յետոյ նա հրամայեց, որ ամէնքը միասին "փադիշահըմ չօք եաշա" կանչեն: Ազատվածների բերանից դուրս պրծաւ սովորական աղօթքը, բայց թէ ինչ նպատակով էին կանչում այդ մեքենական բառերը, դա ինքը Ալլահը գիտէ…

*

Իրիկնադէմին, վերջալոյսի մեղմ օդի տակ, Եէշիլ-Ըրմաղի ափի մօտ, մի փոքրիկ մարգագետնի վրայ աչքի էին ընկնում մի խումբ պաշտօնեաներ: Նրանք բոլորվել էին մի սեղանի շուրջ և օղի էին խմում, ը ր գ օ լ ա ուտում, զանազան տեսակ սալաթների պնակները լզում, յղփանում և իրանց թէ՛ն քաղան փողոցային խաղերով սակայն աղմուկ բարձրացնում: Ոստիկանապետ Խուրշիդն էր նրանց ձախ սեղանով…

(կը շարունակվի) Վ.Ի.Թ.